

Gyorsuló idő – változó néphagyomány

KÓSA LÁSZLÓ TÖRTÉNETI NÉPRAJZI SZINTÉZISE

Az iskolai és a közművelődési hálózat kiépülése óta eléggé megszoktuk, hogy a társadalom és a természet minden jelenségét valamilyen idő-, illetve fejlődési rendbe rakjuk, és az elmúlt évezredekben vagy éppen évmilliókon belül egymást követő korszakokat különböztessünk meg. Ez egészen könnyű és magától értetődő ma már az emberi történelmet vagy akár az írott irodalmat, hivatásos művészeteket stb. illetően is.

A legutóbbi időkhöz — sőt jelentős részben máig is — másként van ez a népi kultúra szerteágazó jelenségeit illetően; ezeket már nem látjuk oly magától értetődően fejlődésükben, hanem rendszerint megelégszünk a régi-új, öregek-fiatalok, európaiak és Európán kívüliek és hasonló megközelítésekkel. Maga a néprajztudomány sem nagyon sietett történelmi korszakolást végezni, sokáig megelégedett ilyen megnyugtató kitételekkel, mint „ősi soron”, „régmúlt idők”, „nagyidejű öregek”, vagy mindezek ellentétéként: „manapság”, „újabbán”, „legutóbb már” és hasonlók; e pontatlanságokból szép kis csokrot lehetne kötni.

Az előző nemzedék legtöbb kutatója még azon fáradozott, hogy a népi kultúra egészét átfogja, rendszerezze: különválasztották a gazdasági-társadalmi és szellemi néprajzot, s ezeket esetleg még tájak, népcsoportok szerint bontották, de például Magyarországon már óvakodtak az osztálytagozódás gyökeréig leásni, és a honfoglalás körüli időket is rendszerint nagy ugrással, a feudalizmus évszázadait kihagyva kötötték össze közvetlenül a jelen idővel.

A néprajz voltaképpen szemünk előtt vált csak igazán történeti-társadalmi tudománnyá, ehhez minden feltétel adva is volt; most jutott végre túl saját gyermek- és ifjúkorán; például az eddig feltáratlan levéltári és egyéb történeti forrásokat mindjobban bevonva már nem elégszik meg pontatlan korszakolással, hanem mind nagyobb egzaktásra törekszik. A néprajz mentségére legyen mondva: e tudomány van a legnehezebb helyzetben, mert a népi kultúrában a különböző történelmi korszakokból származó jelenségek úgy helyezkednek el egymás mellett, mint a fa égvyrúri; nehéz a szétválasztás. Nem is elegendő ehhez a néprajztudomány ereje, segítségül kell hívnia társtudományait: a régészetet, nyelv- és irodalomtörténetet, művészettörténetet és még sok-sok más tudományt.

Elérkezett már az ideje egy történeti-néprajzi szintézisnek. Eleddig egyes tanulmányok vagy speciális szakmunkák már sok történeti kérdést összefoglaltak ugyan, de egy átfogóbb, egységes szemléletű és módszerű, egyben modern szintézis is Kósa László munkájáig voltaképpen váratott magára: a *Gyorsuló Idő*-sorozatban megjelent *Néphagyományunk évszázadai* című tanulmánykötet mintegy nyitánya ezeknek az új törekvéseknek.

Kósa László már magától értetődően szakít a régi-népi-nemzeti és egyéb pontatlan azonosításokkal, egyszerre kívülről és belülről szemlélve, időbeli mozgásában ábrázolja a népi kultúra ezeréves útját. Romantikus kódokat oszlat szét, könnyed stílusban fogalmaz meg súlyos gondolatokat. Látszólag jelentéktelen kis zsebkönyvvel van dolgunk, ám a valóságban főbb sorskérdéseinkre választ adó iránytűt tartunk kezünkben.

Itt van mindjárt a magyarság Európa e részébe való beköltözésének kérdése, mely a közvéleményben, sőt olykor a szaktudományokban sincs helyére téve, megnyugtatóan lezárva. Kósa László a legújabb eredményeket is figyelembe véve jelenti ki, hogy elsősorban nem a keleti örökség és nem is az európai hozomány vagy a környezetbe való beilleszkedés, hanem a *saját belső harcaink* nehezítették vagy éppen könnyítették meg életünket. A félig nomád, félig földműves „keleti” népek közül valóban a magyarság épült csak bele az európai feudalizmusba, és ugyanakkor

a nyugati fejlődés nagy, újkori eredményei (humanizmus, reformáció, reneszánsz, barokk stb.) a Kárpátok medencéjénél tovább nem mindig jutottak.

Sajátos és egyáltalán nem szerencsés vonása történelmünknek, hogy az eszmei fejlődés lépést tudott tartani nyugattal, de emögött nem voltak ott a városok, mint nagy kereskedelmi és ipari központok, és innen is van, hogy megmaradt a feudális széttagoltság, a sok vallás és nemzetiség, amelyek szép színfoltokat jelentenek ugyan mindmáig; ámde a magyar parasztság mindig is a nemességet igyekezett utánozni és követni — természetesen anyagi erejéhez mérten — és így a rólunk kialakult körkép bizony nem minden vonásában kedvező, maga a magyar népi kultúra is nemesi-parasztpolgári, nem pedig városi, polgári, mint tőlünk északra vagy nyugatra.

Kósa László korszakról korszakra haladva mutatja be a magyar népi kultúra ezeréves fejlődését, ám nem köztörténeti vagy egyéb évszámhoz köthető határpontokat, hanem inkább az életforma- és a tudatváltás nagy szakaszait veszi alapul. Kiemeli, hogy népi kultúránk már kezdettől fogva sem volt teljesen egységes, bár nem annyira a különbözőségek, hanem inkább a hasonlóságok jellemzők rá. A népi kultúra táji-történelmi eltérései sokkal inkább adódtak a fejlődési fáziseltolódásokból, mint az eltérő örökségből vagy a feudális társadalmi tagozódásból. Egy ideig még a nemesi-jobbágyi kultúra is egy szélesebb körű egységben fejlődött, ezen belül a jobbágyé szegényesebb és „utánzóbb” kivitelben, a második jobbágyságtól azonban mélyült a szakadék. A 18. századtól a parasztság a jobbágyságtól való szabadulás ütemében építette ki és fejlesztette tovább a még mindig a nemességet utánzó, de már új stílusú, saját kultúráját, és jó évszázadra sikerrel fel is virágoztatta. E korból valók néprajzi gyűjtéseink, ezeket használták fel a különféle népi-nemzeti irányzatok, és lényegében ma is ezen keresztül látunk majdnem minden népi-paraszti jelenséget.

A paraszti-népi kultúra kivirágása kezdettől fogva tele volt ellentmondásokkal és ezeket már nem lehetett feloldani, a paraszti életformának és a kultúrának előbb-utóbb súlyos válságba kellett kerülnie. Ez a társadalom éles osztálytagozódása következtében hamarosan be is következett. A népi kultúra teljes átalakulása a jelenkori nagy életforma- és tudatváltás egyenes következménye. A szóbeli, hagyományos kultúra legtöbb jelensége ma már nem eleven, a múlté, azt is fejezte ki, de a parasztságnak arra volt elegendő ereje, hogy művészetében általános emberit fogalmazzon meg, és e révén a néphagyomány bekerüljön a nemzeti kultúra kincses-tárába.

Kósa László látszólag merész kijelentéssel zárja világos okfejtését: „...tévedés azt állítani, hogy a nemzeti kultúra a népi műveltségre épül”, mondja, bár ötvöződött vele: „...elválaszthatatlan része a magyar műveltségnek, amely képvisel bennünket az emberiség nagy, egyetemes kultúrájában.” [99.]

E történelmi szintézis fő erénye a sokoldalúság: amikor egy-egy korszak népi-életét, népi kultúráját felvázolja, nemcsak folklór- vagy agrártörténeti, hanem társadalmi, irodalmi, művészettörténeti és egyéb adatokat is felhasznál. Szép típusa ez a komplex módszernek. Jó arányérzéke van a szerzőnek ahhoz is, hogy a jelentős és a kevésbé fontos kérdéseket különválassa; soha nem bocsátkozik részletekbe, hanem mindig a nagy vonulatokat kíséri. E felülről látásból könnyen adódhatna a tértől és időtől való elvonatkoztatás, de Kósa László ezt a buktatót is sikerrel kerüli el.

Nehéz lenne hasonló műfajú néprajzi szakmunkát keresni, ez már önmagában is azt mutatja, hogy egy újfajta szintézisre való törekvés példájával van dolgunk. Kósa László nem a minden áron való újdonságokra vagy meghökkentő és bravúros észtornára törekedett, de nem is akart minden áron új világrészeket felfedezni, hanem végre szintézisben látja és láttatja a szaktudományban és a tudatunkban is külön-külön élő, mozaikszerű képeket és elképzeléseket. Ez teljes mértékben sikerült is neki. (*Magvető, 1976.*)

KATONA IMRE